DOI https://doi.org/10.51647/kelm.2024.5.10

ROSJA JAKO „PAŃSTWO-SPONSOR TERRORYZMU", „PAŃSTWO TERRORYSTYCZNE" W WARUNKACH WOJNY ROSYJSKO-UKRAIŃSKIEJ: ANALIZA POLITYCZNO-PRAWNA

Oleksii Buriachenko
kandydat nauk politycznych, profesor nadzwyczajny,
profesor Katedry Stosunków Międzynarodowych i Studiów Strategicznych
Państwowego Uniwersytetu Lotniczego (Kijów, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0001-5308-2570
voua@ukr.net

Adnotacja. Artykuł poświęcony jest badaniu problemu identyfikacji aktów terrorystycznych Rosji z punktu widzenia zjawiska „państwo sponsora terroryzmu", „terroryzm państwowy", „państwo terrorystyczne", w szczególności poprzez ocenę upolitycznienia problemu w kontekście stosunków międzynarodowych. W artykule podjęto także analizę odpowiedzialności państw za działania niezgodne z prawem międzynarodowym. Badanie pozwoliło autorowi zauważyć, co następuje: koncepcje „terroryzmu państwowego" i „państwa sponsorującego terroryzm" pozostają kontrowersyjne w kontekście badań nad terroryzmem. Tradycyjne i krytyczne badania nad terroryzmem są podzielone co do tego, czy Rosję należy pozycjonować jako państwo terrorystyczne. Na poziomie politycznym kategoria terroryzmu państwowego nie tylko jeszcze nie istnieje, ale także nie jest odróżniona od zbrodni wojennych. Uchwały różnych parlamentów i organizacji międzynarodowych potępiające działania Rosji i definiujące Rosję jako państwo terrorystyczne, państwowego sponsora terroryzmu, reżim terrorystyczny lub użytkownika środków terrorystycznych, w przypadku braku woli politycznej państw, aby nie potępiać, ale inicjować wprowadzanie nowych kategorii terroryzmu państwowego na poziomie międzynarodowym są deklaratywnym i czysto dyplomatycznym wyrazem poparcia dla Ukrainy. Autor zauważa także, że obecny system bezpieczeństwa międzynarodowego nie jest w stanie rozwiązać problemu działań terrorystycznych Rosji, gdyż „strategia" inkrementalizmu na poziomie międzynarodowym, przyjmowanie deklaratywnych uchwał, ustaw itp., w szczególności przez instytucje międzynarodowe odpowiedzialny za bezpieczeństwo międzynarodowe, stworzył grunt pod rozwój nihilizmu prawnego, który można obecnie zaobserwować w obecnym krajobrazie geopolitycznym.

Słowa kluczowe: terroryzm państwowy, państwo sponsor terroryzmu, państwo terrorystyczne, kraj zbójniczy, wojna rosyjsko-ukraińska, bezpieczeństwo międzynarodowe, prawo międzynarodowe.

RUSSIA AS A «STATE SPONSOR OF TERRORISM», «STATE TERRORIST» IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR: POLITICAL AND LEGAL ANALYSIS

Oleksii Buriachenko
Ph.D. in Political Science, Associate Professor,
Professor of the Department of International Relations and Strategic Studies
at the National Aviation University (Kyiv, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0001-5308-2570
voua@ukr.net

Abstract. The article is devoted to the study of the problem of identifying Russia's terrorist actions from the standpoint of the phenomenon of «state sponsor of terrorism», «state terrorism», «state terrorist», in particular through the assessment of the politicization of the problem in the context of international relations. The article also analyzes the responsibility of states for internationally wrongful acts. The study allowed the author to note the following: the concepts of «state terrorism» and «state sponsor of terrorism» remain controversial in the context of terrorism studies. Traditional and critical terrorism studies are divided on whether Russia should be positioned as a terrorist state. At the political level, the category of state terrorism is still not only non-existent, but also not differentiated from war crimes. Resolutions of various parliaments and international organizations condemning Russia's actions and defining Russia as a terrorist state, a state sponsor of terrorism, a terrorist regime or a user of terrorist means in the absence of political will on the part of states to initiate the introduction of new categories of state terrorism at the international level are declarative and purely diplomatic expressions of support for Ukraine. The author also notes that the current system of international security is unable to solve the problem of Russia's terrorist actions, since the «strategy» of incrementalism at the international level, the adoption of declarative resolutions, acts, etc., in particular by international institutions responsible for international security, has created the ground for the development of legal nihilism, which can now be observed in the current geopolitical landscape.

Key words: state terrorism, state sponsor of terrorism, state terrorist, rogue state, Russian-Ukrainian war, international security, international law.

РОСІЯ ЯК «ДЕРЖАВА-СПОНСОР ТЕРОРИЗМУ», «ДЕРЖАВА-ТЕРОРИСТ» В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Олексій Буряченко
кандидат політичних наук, доцент,
професор кафедри міжнародних відносин та стратегічних студій
Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
ORCID ID: 0000-0001-5308-2570
voua@ukr.net

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблеми ідентифікації терористичних дій Росії з позиції явища «держави-спонсора тероризму», «державного тероризму», «держави-терориста», зокрема через оцінку політизації проблеми в контексті міжнародних відносин. Також в статті аналізується відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння. Дослідження дозволило автору зазначити наступне: поняття «державний тероризм» і «держава-спонсор тероризму» залишаються суперечливими в контексті досліджень тероризму. Традиційні та критичні дослідження тероризму розділилися в поглядах на те, чи слід позиціонувати Росію як терористичну державу. На політичному рівні категорія державного тероризму досі не тільки не існує, але й не диференційована від воєнних злочинів. Резолюції різних парламентів та міжнародних організацій, які засуджують дії Росії та визначають Росію як терористичну державу, державу-спонсора тероризму, терористичний режим або користувача терористичних засобів за відсутності політичної волі з боку держав не засуджувати, а ініціювати запровадження нових категорій державного тероризму на міжнародному рівні є декларативними та суто дипломатичним вираженням підтримки України. Також, автор зауважує, що проблему терористичних дій Росії нинішня система міжнародної безпеки не спроможна вирішити, оскільки «стратегія» інкременталізму на міжнародному рівні, ухвалення декларативних резолюцій, актів тощо, зокрема міжнародними інституціями, які відповідають за міжнародну безпеку створили ґрунт для розвитку правового нігілізму, який зараз можна спостерігати в нинішньому геополітичному ландшафті.

Ключові слова: державний тероризм, держава-спонсор тероризму, держава-терорист, країна-ізгой, російсько-українська війна, міжнародна безпека, міжнародне право.

Постановка проблеми. Незважаючи на засудження світовим товариством агресії Росії у війні проти України де її називають державою-терористом, державою-спонсором тероризму, державою-ізгоєм тощо. Водночас, єдиного визначення, які б характеризували терористичні дії Росії – не сформульовано. Як зауважує ряд учених і експертів, ідентифікувати терористичні дії Росії та надати єдине визначення – складно, із-за відсутності об'єктивної оцінки такого явища як тероризм. На сьогодні існує понад 200 різних визначень цього явища жодне з яких не набуло домінуючого значення, як у науці, так і в міжнародно-правовій практиці. З одного боку, поняття тероризму є політизованим і відображає різні цінності та ідеї залежно від того, хто визначає це явище. Визначення, якими користуються політичні еліти, нерідко є надто узагальненими, політизованими і пристосованими до різних суб'єктів і обставин з метою морального засудження опонента (Badey, 1998). До прикладу, НАТО визначає тероризм як «незаконне застосування або погрозу застосування сили чи насильства проти особи або власності з метою примусу або залякування урядів чи суспільства або встановлення контролю над населенням для досягнення політичних, релігійних чи ідеологічних цілей» (NATO Glossary of Terms and Defini-tions, 2021). Це визначення залишає простір для інтерпретацій того, що є незаконним, якщо держава приймає закони, що дозволяють вторгнення в сусідню країну. Військові дії – якими б вони не були – теоретично, за визначенням, не є порушенням закону (Juergensmeyer, 2022). З іншого боку, немає консенсусу щодо того, чи можуть держави, а не лише недержавні суб'єкти, здійснювати терористичні акти. На перший погляд здається, що вибір морально невиправданої тактики, такої як вбивство цивільних осіб, має бути позначений як тероризм, незалежно від того, хто здійснює атаку – держава чи недержавний суб'єкт (Filippo, 2008). Однак включення державного тероризму в аналіз тероризму суперечить традиційній ролі держави як гаранта безпеки, оскільки держави не тільки повинні гарантувати безпеку, але і їхнє насильство є легітимним. Нескінченні суперечки серед науковців стосовно загальноприйнятого визначення тероризму та поширення визначень тероризму як у політичній, так і в академічній сферах ускладнюють аналіз цього явища (Frampton, 2021). Як наслідок, це створює міжнародно-правовий вакуум на міжнародному рівні та призводить до декларативного характеру заяв, ухвалених рішень, резолюцій світовими акторами відносно ідентифікації терористичних дій зі сторони агресора.

Враховуючи ряд наукових досліджень, наукових позицій стосовно проблеми тероризму в політичному, правовому, соціальному, психологічному та інших аспектах цього явища (В. Антипенко, Ю. Антонян, І. Бліщенко, В. Буткевич, І. Варзар, Г. Вордлоу, В. Глущенко, М. Гуцало, Т. Грабович, К. Добсон, У. Лакер, Дж. Ламберт, У. Латипов, Б. Леонов, В. Ліпкан, А. Мацко, А. Машкова, Р. Пейн, Дж. Поуст, В. Пруль, У. Сломансон, Г. Фердман, С. Хоффман, Г. Яворська, М. Frampton, М. Філіппо, Д. Дженкінс та ін.), зокрема, враховуючи, твердження Р. Джексона: «Тероризм з боку держав залишається невивченим і здебільшого невидимим» (Jackson, 2009: 70), що є тероризм Росії в російсько-українській війні – державним тероризмом або (і) вона є «державою-спонсором тероризму», чи її дії є і тим і іншим, або це нове явище в сфері міжнародних відносинах та чи може нинішня система міжнародної безпеки дати відповідь терористичним діям Росії. Тому **автор ставить за мету** дослідити та проаналізувати проблему ідентифікації

терористичних дій Росії з позиції явища «держави-спонсора тероризму», «державного тероризму», «держави-терориста», зокрема через оцінку політизації проблеми в контексті міжнародних відносин, а також проаналізувати відповідальність держави за міжнародно-протиправні діяння. Для ґрунтовного розкриття мети автор окреслює наступні **завдання:** дослідити та проаналізувати концепції поняття тероризму в розрізі причетності держави до терористичних дій («державний тероризм», «держава-спонсор тероризму» тощо); проаналізувати концепцію «країна-ізгой»; проаналізувати позиціонування російського тероризму в контексті зауважених явищ; проаналізувати відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння та впливу на міжнародну систему безпеки.

Методи дослідження. Методи дослідження корелюють з метою та завданням дослідження. Відповідно до них були використані загальнонаукові, політологічні, геополітичні, компаративний методи.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо концепції поняття тероризму в розрізі причетності держави до терористичних дій: «державний тероризм», «держава-спонсор тероризму» тощо. До певного часу проблема тероризму розглядалася лише в контексті недержавних утворень (групи, організації, індивіди). Але, потенціал тероризму у доведенні і відстоюванні власних інтересів, шляхом залякування людей, країн, регіонів, навіть континентів, перетворив цей ресурс у засіб, який був взятий на озброєння окремими державами. Про що зазначено у Декларації ООН «Про заходи з ліквідації міжнародного тероризму» № 49/60 від 9 грудня 1994 року (Declaration on Measures to Eliminate International Terrorism and the Supplementary Declaration thereto, 1994). В ній звертається увага на причетність держав до терористичної діяльності (п. 4 – «Будучи глибоко стурбованою продовженням у всьому світі актів міжнародного тероризму у всіх його формах і проявах, включаючи ті, в яких прямо чи опосередковано беруть участь держави, які загрожують життю не в чому не винних людей і призводять до їх гибелі, мають пагубні наслідки для міжнародних відносин і можуть поставити під загрозу безпеку держав»). Про небезпеку та неприпустимість застосування державами актів тероризму, також, наголошується в резолюції Генеральної асамблеї ООН «Про неприпустимість політики державного тероризму чи будь-яких інших дій держав, спрямованих на підрив суспільно-політичного ладу в інших суверенних державах» (UN. General Assembly (39th sess., 1984), де зауважується, що «… останнім часом державами все частіше практикується державний тероризм, здійснюються воєнні і інші заходи проти суверенітету і політичної незалежності, а також самовизначення народів». Пункт 3 цієї Резолюції «вимагає від всіх держав не вдаватися до дій, які направлені на збройне втручання і окупацію, примусове втручання або загальнополітичного устрою держави, дестабілізацію і повалення їх уряду, зокрема, не починати під будь-яким приводом воєнних дій з цією ціллю і негайно припинити вже здійснювані такі дії». Окремі дослідники, визнаючи велику суспільну небезпеку державного тероризму, ототожнюють його з такими поняттями, як «агресія», «війна», «геноцид» (Леонов, 2015). Як звертає увагу Б. Леонов, насильство є невід'ємною частиною держави; держава маніпулює насиллям ідеологічно, щоб легітимізувати його, перетворивши на щось звичайне. Держава застосовує не лише фізичне насильство, але передусім, насильство символічне, яке перетворює дискурс захисту громадян на виправдання застосування фізичного насильства проти громадян з боку репресивного апарату держави. Відмінною характеристикою державного тероризму від актів агресії, військових злочинів, геноциду, злочинів проти миру є засіб досягнення мети, який полягає у залякуванні об’єкта терористичного нападу (іншої держави, організації, групи осіб, особи) шляхом нагнітання атмосфери страху (Кудінов, 2022: 84).

Спроба охарактеризувати «державний тероризм» була зроблена у 1987 році на Женевській конференції з питань тероризму (The General declaration on terrorism, 1987). В прийнятій Декларації було визначено, що «державний тероризм – це систематичне використання терору з боку уряду, з метою контролю населення своєї країни або створення та підтримка дестабілізуючих процесів в інших державах», який може проявлятися у:

– поліцейській державі, що практикує стосовного свого народу володарювання через залякування шляхом стеження, зриву групових зібрань, контролю над засобами масової інформації, побиття, катування, масові і хибні арешти, сфальсифіковані звинувачення, показові суди, вбивства, смертну кару тощо; введенні або транспортуванні державною ядерної зброї на територію чи через територіальні води інших держав або в міжнародні води;

– військових навчаннях або військових іграх, що здійснюються однією державою поблизу іншої держави з метою створення загрози політичній незалежності або територіальній цілісності цієї держави;

– військовому нападі збройних сил держави на об’єкти, що створюють загрозу цивільному населенню, що мешкає в іншій країні; створенні та підтримці збройних сил найманців державою з метою підриву суверенітету іншої держави;

– вбивстві, замахах на вбивства або заколотах, що спрямовані державою проти посадових осіб інших країн або національно-визвольних рухів, незалежно від того, чи здійснюються вони військовим наступом, підрозділами спеціального призначення або таємними операціями “сил розвідки” або їх сторонніх агентів;

– таємних операціях «розвідки» або інших сил держави, спрямованих на дестабілізацію або підрив іншої держави, національно-визвольних рухів або міжнародного руху за мир;

– дезінформаційних кампаніях держави, спрямованих на дестабілізацію іншої держави або на створення громадської підтримки економічної, політичної або військової сили або залякування, спрямованого проти іншої держави; продажу зброї, задля підтримання регіональних війн та уповільнення пошуку політичних рішень міжнародних суперечок; скасуванні громадських прав, свобод, конституційних гарантій і законності під виглядом боротьби з тероризмом;

– розробці, випробуванні та розгортанні систем ядерного та космічного озброєння, що за будь-яких обставин збільшують вірогідність геноциду чи екоциду, що прирікають людей на подальші страждання, а все людство на стан страху.

Зауважимо, означені характеристики «державного тероризму» дозволили науковцям зробити певні висновки, з якими ми погоджуємося, що державний тероризм має як внутрішній характер (спрямований проти населення, окремих його верств, груп (релігійних, національних, політичних опонентів тощо), так і зовнішній (залякування та вчинення злочинів проти інших держав, організацій, національностей, груп населення, що знаходяться, мешкають за межами території держави-терориста) (Кудінов, 2022: 83).

Д. Лейте задається питанням, чи можна застосувати концепцію державного тероризму до демократичної правової держави. В принципі, є дві причини, які виключають застосування концепції державного тероризму до демократичної форми правління. По-перше, той факт, що демократія заснована на законі, а закон, теоретично, займає привілейоване місце в структурі верховенства права, оскільки він залишається волевиявленням суспільства, що здійснюється через представницькі органи, які наділені демократичною легітимністю. Друга, що, можливо, є логічним наслідком першої, полягає в тому, що демократична правова держава після прийняття Декларації прав людини в 1948 році виступає головним суб'єктом захисту прав людини (Leite, 2002: 65). Однак цих двох причин може бути недостатньо для того, щоб виключити демократичну правову державу зі статусу терористичного інституту. В якості передумови слід підкреслити, що багато злочинів, скоєних в тоталітарних і диктаторських режимах, були засновані на законах, і що верховенство права все ще включає в себе практику і методи, які використовуються тоталітарними і диктаторськими державами для поширення терору серед груп населення, такі як тортури, страти без суду і слідства, вбивства в тюрмах, насильницькі викрадення тощо.

Ґрунтовно можемо зробити наступні висновки, що тероризм, який здійснюється державою, з використанням її потенціалу, ресурсу, технологій перевищує політичне насилля, на яке спираються терористичні групи та організації. Разом з тим, враховуючи всю складність і небезпеку державного тероризму, незважаючи на ряд дискусій, зокрема академічних, зауваження цього явища у резолюціях ООН, його визначення у Женевській конвенції – питання фіксації (закріплення) поняття «державний тероризм» на міжнародному рівні (міжнародному праві) залишається відкритим, що як наслідок впливає на притягнення до відповідальності держав за їх терористичні дії, а також на політизацію цього явища. Супутнім чинником, на який потрібно звернути увагу, який додатково окреслює проблему визначення державного тероризму, є відсутність в одних із найважливіших аналітичних баз даних (Global Terrorism Database та Global Terrorism Index) цього явища в аналізі тероризму.

Отже, у випадку державного тероризму держава є головним організатором терористичних актів. Але держава може бути спонсором недержавних суб'єктів, заохочуючи їх до здійснення терористичних актів. Держава, яка використовує своїх проксі для здійснення терористичних атак, є державним-спонсором тероризму (Stohl, 2006: 7). Звернемо увагу на ґрунтовний розробок Р. Верка, де він визначає різні рівні залучення держави до спонсорства тероризму: державне керівництво, державна підтримка, державна толерантність і державна бездіяльність (Vark, 2011).

Державне керівництво, за визначенням Верка, включає пряму участь держави, наприклад, коли держава створює терористичні організації і використовує тероризм як альтернативу звичайним військовим діям, щоб уникнути відповідальності і нехтувати правом збройних конфліктів.

Державна підтримка тероризму має місце тоді, коли держава безпосередньо не контролює терористів або терористичні групи, але заохочує їхню діяльність і надає активну підтримку. Державна підтримка може включати надання допомоги агентам держави, таким як терористична група: фінансову, матеріально-технічну та оперативну підтримку, а також утримання терористичної організації на території держави. Внутрішньодержавна підтримка включає підтримку воєнізованих груп або проурядових екстремістів, причетних до терористичних актів проти громадян держави; позадержавна підтримка включає надання ідеологічної, фінансової або військової підтримки та співпрацю з терористичною організацією за межами території держави або з будь-якою іншою державою, причетною до тероризму. Державна підтримка тероризму, як відмічає Т. Бьорго, часто вигідна державі – вона не вимагає значних фінансових ресурсів, її легше заперечити, ніж пряму участь держави в тероризмі, і її складніше виявити (Bjorgo, 2005). Більше того, беручи участь у тероризмі непомітно або приховано, держава, яка підтримує тероризм, може переслідувати свої політичні цілі, не виглядаючи агресором і не ризикуючи наразитися на санкції або критику. Одним із таких прикладів державного тероризму ми можемо назвати підтримку Іраном «Хезболли», яка стала головним інструментом іранської терористичної стратегії.

Толерантність держави до тероризму, за Верком, проявляється в тому, що вона не підтримує і не керує терористами або терористичними групами, але й не прагне їх заарештувати або придушити. Прикладом державної толерантності можна навести режим Талібану, який дозволив терористам та їхнім угрупованням використовувати Афганістан як тренувальний полігон і базу для операцій у 1994–2001 роках і відмовився співпрацювати в арешті Усами бен Ладена та інших членів Аль-Каїди.

Нарешті, причетність держави до тероризму може бути наслідком державної бездіяльності, коли держава не в змозі боротися з тероризмом через політичні чинники або власну слабкість. Слід підкреслити, що відповідальність держави залежить від ступеня її участі в тероризмі. Тобто, якщо державний агент здійснює терористичний напад, цей напад не обов'язково буде визначений як державний тероризм – не варто говорити

про державний тероризм, якщо після нападу державного агента уряд накладає суворі санкції за вчинення терористичного акту. Тобто, держава відмежовується і засуджує використання терористичних методів у внутрішній чи зовнішній політиці.

Держави, як нами було зауважено раніше, можуть використовувати тероризм з різною метою, як всередині країни, так і за її межами. Терористичні атаки можуть бути спрямовані проти населення держави з метою підтримання політичного порядку та/або розправи з політичними опонентами. У зовнішній політиці тероризм може бути ефективною зовнішньополітичною зброєю, яка стає для держави «звичайною справою сучасної війни, аналогом окопної війни в минулому» (Butchard, 2017: 6). Держави часто підтримують терористичні угруповання для посилення своєї безпеки і влади, а підтримка тероризму стає війною іншими засобами для дестабілізації сусідньої держави, повалення конкурентів і формування політики в сусідній країні. Наприклад, ослаблення сусідньої держави часто є невід'ємною частиною державного суперництва, вигідним для отримання поступок щодо спірної території, як покарання за приєднання до ворожого альянсу або як спосіб посилення військової кампанії у звичайній війні (Byman, 2005; Primoratz, 2004; Butchard, 2017; Barkawi, 2004; Johnson, 2009).

Можемо ґрунтовно зауважити, з моральної точки зору, участь держави в тероризмі більш є засуджуваною, ніж інші форми тероризму. Міжнародні договори і конвенції, спрямовані на захист прав людини, забороняють більшість дій, пов'язаних з тероризмом. Багато урядів підписали і ратифікували ці конвенції, тому держави несуть певну відповідальність і моральний обов'язок дотримуватися взятих на себе зобов'язань. Водночас, єдиного міжнародного контрольного переліку критеріїв для визначення того, чи підпадають дії держави під визначення «держави-спонсора тероризму», не існує.

Але для об’єктивності, потрібно відмітити, що поняття «держава-спонсор тероризму» зазначене в трьох законах США, які уповноважують Державного секретаря вносити державу до списку держав-спонсорів тероризму (SST): розділ 1754(c) Закону про асигнування на потреби національної оборони на 2019 фінансовий рік; розділ 40 Закону про контроль за експортом озброєнь; розділ 620A Закону про іноземну допомогу від 1961 року (U.S. Bureau of Counterterrorism). У сукупності чотири основні категорії санкцій, що випливають із визначення цих повноважень, включають обмеження зовнішньої допомоги США; заборона на експорт і продаж оборонної продукції; певний контроль над експортом товарів подвійного використання; а також різні фінансові та інші обмеження. Список публікують щорічно у зведенні федеральних законів (Code of Federal Regulations) і у звітах «Patterns of Global Terrorism». Наразі США визначені державами-спонсорами тероризму чотири країни: Північна Корея (з 1988 р.), Сирія (1979 р.), Іран (з 1984 р.), Куба (з 1982 р.), раніше до списку входили Ірак (уперше включений у 1979 р., потім виключений у 1982 р. і знову включений у 1990 р.), Лівія, Південний Ємен і Судан. Механізм SST також має Канада, він закріплений у «Законі про державний імунітет» (State Immunity Act, 1985). На сьогодні Канадою визнано та внесено до списку держав-спонсорів тероризму Іран і Сирію (2012 рік). Однак, зона впливу притягнення до відповідальності держав, які визначені як «держава-спонсор тероризму» і внесені до списку SST США або Канадою поширюється тільки на юрисдикцію цих країн.

Зважаючи на важливість питання розглянемо концепцію «держава-ізгой», оскільки окреслює держави, які зарекомендували себе як небезпечна для міжнародної спільноти. Отже, витоки якої повертають нас до адміністрації Д. Картера (1977-1980 рр.), коли в 1979 р. вперше було складено список «держав-спонсорів тероризму». Але як зазначає Б. Хелмке, і це цікаве зауваження, оскільки він наголошує, що уперше тлумачення «держава-ізгой» було застосовано стосовно нацистської Німеччини в 1942 р. у статті Los Angeles Times (Helmke, 2010). Однак в публікаціях періоду Другої світової війни зустрічається здебільшого визначення «держава поза законом» (an outlaw state), яке з'явилося після створення Ліги Націй, стаття 16 Статуту якої передбачала колективні заходи проти країни, що становила загрозу для інших членів організації (The Covenant of the League of Nations, 1919).

Еволюція терміну пройшла кілька стадій. У 1994 році радник Ради національної безпеки США Е. Лейк, у своїй статті «Confronting Backlash States» у Foreign Affairs сформулював концепцію «держав-ізгоїв». Наводячи як аргумент недемократичний характер режимів низки країн, у яких влада здійснюється за рахунок придушення і примусу, порушень прав людини і насаджування радикальної ідеології. Е. Лейк дійшов висновку про неможливість їхньої конструктивної взаємодії із зовнішнім світом. Як доказ тези він привів приклад розвитку в «державах-ізгоях» програм зброї масового знищення і засобів її доставки, що є загрозою для міжнародної безпеки (*Lake, 1994)*.

У 2000 р. адміністрація Б. Клінтона (президент США, 1993-2001 рр.) вважала за краще замінити термін «держава-ізгой» на більш нейтральний «держава, що викликає стурбованість «state of concern». Але, після теракту 11 вересня 2001 р. адміністрація Д. Буш (президент США, 2001-2009 рр.) повернула термін «держава-ізгой». Його не тільки реанімували, він набув нового статусу, увійшовши в текст стратегії національної безпеки США. Факт існування «ізгоїв» було оголошено головною загрозою міжнародній безпеці, а їх нейтралізація – стратегічним пріоритетом. В Стратегії національної безпеки 2002 року «держави-ізгої» набули наступного визначення, це країни, які: жорстоко поводяться з власним народом, розмінювати національні ресурси заради особистої вигоди правлячого класу; демонструють неповагу до міжнародного права, погрожують сусідам, холоднокровно порушують підписані міжнародні угоди; намагаються отримати доступ до зброї масового ураження та іншої передової військової технології для використання як загрози або реальної агресії; надають допомогу тероризму в глобальному масштабі; відкидають базові людські цінності (The National Security Strategy, 2002: 13–14).

Потрібно відмітити, що концепція «держава-ізгой» не набула поширення та формування інтерсуб'єктивних норм на міжнародному рівні. Під впливом посилення критики з боку світових акторів (Франція, Німеччина, Росія, Китай, низка країн Латинської Америки) адміністрації Б. Обами (президент США, 2009–2017 рр.) довелося відмовилася від зауваженої концепції. Водночас сама концепція не перестала бути актуальною. Вона пережила своєрідний «ренесанс» у 2014 році, коли Росія розпочала війну проти України, коли у провідних світових ЗМІ з'явилися публікації із концептом «ізгой» відносно Росії. Подальшої актуалізації концепція «держава-ізгой» набула після повномасштабного нападу Росії в Україну, 24 лютому 2022 року, що ознаменувало фундаментальний зсув у її зовнішній політиці. Як зауважив, Eugene Rumer, – «Кремль повернув в Європу велику війну – те, що колись вважалося неможливим після Другої світової війни. Міжнародна спільнота вперше побачила велику державу, а не маргінальну диктатуру-ізгоя, яка заявила про свою ядерну зброю і погрожує знищенням цілого континенту. У відповідь провідні демократії світу запровадили низку суворих санкцій, спрямованих на ізоляцію Росії на міжнародній арені як «країни-ізгоя» (Rumer, 2023).

Враховуючи, аналіз концепцій стосовно участі держав у тероризмі («державного тероризму», «держави-спонсора тероризму», «держави-ізгоя»), можемо ґрунтовно зауважити, що науковим товариством, міжнародними інституціями було напрацьовано ряд інструментів для упередження та боротьби з актами тероризму за участі держав. Але, також, ми можемо стверджувати, що неунормоване закріплення на міжнародному рівні участі держав у терористичних діях призвели до ситуації коли сучасний тероризм становить загрозу безпеці всієї міжнародної спільноти перед викликами якого міжнародна система безпеки виявилася безсилою. І вершиною такого виклику стала агресія Росії проти України.

Проаналізуємо позиціонування терористичних дій РФ. Сучасний тероризм, це складне явище, яке має різні характеристики в різних країнах, що, зокрема, залежить від історії країни, її розміру, різноманітності внутрішніх проблем, можливостей держави протидіяти тероризму і боротися з ним, а також труднощів, з якими вона стикається при цьому. Виняткові характеристики Росії в контексті тероризму, є особливо помітними через складну і багато в чому трагічну історію країни, яка сформувала специфічні відносини між суспільством і владою. Державний тероризм у радянський період, особливо за часів Сталіна, був жахливим. Для його здійснення радянська держава створила унікальну систему правосуддя, спрямовану на знищення політичних опонентів. Мільйони людей загинули або зазнали репресій з політичних мотивів. Суспільство було залякане за допомогою жахливих методів тоталітарної системи, спрямованих на те, щоб придушити особистість до того рівня, щоб вона була не в змозі чинити опір (Krupenya, Podriez, 2023). Ця історія минулого Росії дуже нагадує її сьогодення. Де насильство стало невід'ємною частиною держави, держава маніпулює насиллям ідеологічно, щоб легітимізувати його, перетворивши на щось звичайне.

Аналізуючи участь держави в тероризмі, дослідники відзначають, що терористичне минуле держави є важливим фактором, який слід враховувати при оцінці схильності держави до застосування насильства і тероризму для досягнення політичних цілей (Sjoberg L., 2011 та ін). Історичні зв'язки Росії з тероризмом, використання терористичних методів для вирішення владних проблем, до прикладу задіяння «ПВК Вагнер», для просування інтересів держави підтверджують, що Росія не має жодних обмежень у застосуванні тероризму у власних інтересах. На думку І. Манейлеску, Росія на чолі з В. Путіним включає тероризм у свої дії, щоб бути впливовим геополітичним гравцем. Також він зауважує, що Росія не тільки займається тероризмом, але й активно його підтримує. З метою впливу керівництво Росії співпрацює з терористичними групами або іншими диктаторами, які використовують тероризм для отримання або утримання влади (Manailescu, 2023). Партнерство Росії з «Хезболлою», її зв'язки з «Талібаном» і дружні відносини з ХАМАС не є чимось ірраціональним. Використання Кремлем тероризму як у внутрішній, так і в зовнішній політиці випливає з історичного нехтування правами людини і викривленого сприйняття загроз – виживання режиму, є головною метою, в той час як тероризм використовується як політичний інструмент. Широке застосування терористичних методів як у внутрішній, так і в зовнішній політиці характерне і для російських воєнних міркувань, до прикладу, позиція В. Герасимова (начальник Генерального штабу Збройних сил РФ) свідчить про те, що тероризм не залишився, в так званій «сірій зоні» операцій, а був використаний і в звичайній війні, особливо у війні проти України.

Заслуговує на увагу дослідження (T. Varga, K. Jojart, A. Racz, P. Talas), які виділяють, п'ять типів терористичних атак, які Росія може здійснювати за допомогою державних і недержавних агентів: терористичні атаки зі стратегічним впливом, що мають на меті змусити супротивника піти на певні політичні поступки, завершити конфлікт на прийнятних для Росії умовах або підірвати політичні та/або оперативні можливості ворожої Росії держави. Терористичні атаки використовуються для провокування дій на користь російських інтересів; атаки на політичне та/або військове керівництво противника з метою підриву та уповільнення часу реакції противника на початку війни. Дезорганізація процесу прийняття рішень у начальний період війни є ключовим елементом російського стратегічного мислення; цілеспрямовані вбивства, що здійснюються Росією для просування своїх політичних інтересів як всередині країни, так і за її межами; диверсійні атаки на різні об'єкти, включаючи об'єкти критичної інфраструктури. Атаки спрямовані на зрив мобілізації ворожих сил або зменшення громадської підтримки війни, наприклад, кібератаки стають способом виведення з ладу життєво важливих послуг, таких як електро- та водопостачання; атаки, спрямовані на розпалювання соціальної напруженості, занурення ворожої Росії держави в політичну кризу, спричинення зміни режиму тощо (Varga, 2022 та ін.)

З окресленими типами ми цілком погоджуємося, але на нашу думку потрібно відмітити і застосування Росією ядерного тероризму Росією. Це ми можемо побачити на прикладі українських АЕС (Чорнобильської

АЕС, Запорізької АЕС), окупацією яких Росія відразу порушила ряд міжнародних конвенцій про боротьбу з актами ядерного тероризму, зокрема Міжнародну конвенції про боротьбу з актами ядерного тероризму, Конвенцію «Про фізичний захист ядерних матеріалів», Міжнародну конвенцію про боротьбу із захопленням заручників.

Слід зазначити, жахливими є як кількість загиблих, так і методи насильства, вчинені Росією в Україні. Це обстріл енергетичної інфраструктури (на серпень 2024 року втрати Україною гідрогенерації склали (40%), теплової генерації (80%)), умисний обстріл місць інтенсивної житлової забудови, що приводить до великих втрат серед цивільного населення. В українському місті Буча міжнародні експерти знайшли докази катувань, тортур, сексуального насильства та інших жорстоких порушень прав людини. Під час облоги Маріуполя російський уряд створив масштабну гуманітарну кризу, в результаті якої загинуло понад 22,000 цивільних осіб та було зруйновано 95% міста. У червні 2022 року росіяни обстріляли ракетами торговий центр у Кременчуку, в результаті чого загинули десятки людей і ще десятки отримали поранення. 6 червня 2023 року Росія підірвала Каховську ГЕС, спричинивши одну з масштабних екологічних катастроф в Європі в XXI столітті. Незалежною міжнародною комісією з розслідування подій в Україні Ради ООН з прав людини зафіксовано понад тридцять тисяч воєнних злочинів, понад 90% з яких були скоєні проти цивільного населення та/або спрямовані на знищення цивільних об'єктів. Існують також докази того, що воєнізовані групи, пов'язані з російською державою та за її підтримки, також здійснювали акти катувань в Україні. Окрім того, лише протягом липня російські окупаційні війська депортували до Росії проти їхньої волі понад 1,3 млн. українських громадян та дітей (Human Rights Council / Press Release, 2024; UN Commission of Inquiry on Ukraine / Press Release, 2024). Зафіксовані Комісією ООН злочини свідчать про масштаб звірств, якого Європа не бачила з часів Другої світової війни (Коментар МЗС України щодо доповіді Незалежної міжнародної комісії ООН з розслідування порушень в Україні, 2024).

Дії Росії в Україні, безумовно, є «навмисним, політично вмотивованим насильством, що здійснюється проти осіб, які не беруть участі в бойових діях» (Doxsee C., Thompson J., 2022). Верховна Рада України, 14 квітня 2022 року, офіційно визнала Росію терористичною державою (Закон України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, визнання Російської Федерації державою-терористом за збройну агресію проти України, заборону символіки військового вторгнення в Україну російського нацистського тоталітарного режиму», 2022). Закон визначає терористичну державу як «державу, яка відкрито, з використанням власних збройних сил, інших збройних формувань, або приховано, з використанням збройних формувань, що діють від імені та (або) в інтересах такої держави, вчиняє терористичні акти, акти міжнародного тероризму». Також, Сейм Литовської Республіки ухвалив резолюцію «Про визнання дій Російської Федерації в Україні геноцидом і створення спеціального міжнародного кримінального трибуналу для розслідування злочину російської агресії» в якій зазначено, що «Російська Федерація, чиї збройні сили навмисно і систематично обирають цивільні об'єкти для бомбардувань, є державою, яка спонсорує і здійснює тероризм» (Resolution of the Seimas of the Republic of Lithuania XIVP-1664, 2022). Європарламент приєднався до ініціативи засудження дій Росії, оголосивши Росію «державою-спонсором тероризму і державою, що використовує терористичні засоби» (European Parliament. Resolution RCB90482/2022, 2022), Парламентська асамблея НАТО визнала Росію терористичною державою (Resolution 479, 2022). Інші держави Західного блоку (Естонія, Латвія, Литва, Нідерланди, Польща, Словаччина, Чехія, Канада, Ірландія, а також ПА ОБСЄ і НАТО) оголосили Росію або терористичною державою (режимом) (Statement of the Riigikogu, 2022), або державою-спонсором тероризму, або визнали дії Росії на території України геноцидом. Але багатостороннє засудження дій Росії країнами Західного блоку не було абсолютним. США не включили Росію до списку держав-спонсорів тероризму, хоча це передбачено правовою системою США. Вони тільки посилили санкції проти «ПВК Вагнер» (група Вагнера), визнавши групу великою міжнародною злочинною організацією і включили її до Виконавчого наказу 1358 про блокування міжнародних злочинних організацій.

Зауважимо, на тлі заяв і прийнятих рішень державами та міжнародними інституціями відносно терористичних дій Росії, продовжуються дебати, що є російський тероризм і чи можна надзвичайно жорстокі дії Росії в Україні вважати тероризмом. З точки зору традиційних досліджень тероризму, визначення Росії як терористичної держави є «надмірним при описі дій суверенних держав» (Ganor, 2002: 289). Пропонується характеризувати дії Росії в термінах, що відображають причетність держави до застосування насильства, таких як воєнні злочини, але не тероризм. Державне насильство проти цивільних осіб є злочинами проти людяності та воєнними злочинами, а злочини Росії проти цивільного населення України порушують принципи розрізнення та пропорційності міжнародного гуманітарного права, викладені в Женевських конвенціях та Додаткових протоколах до них. Наприклад, стаття 51(2) Додаткового протоколу I зауважує: «Цивільні особи, як і окремі цивільні особи, не повинні бути об'єктом нападу». Ці принципи вимагають від сторін конфлікту розрізняти цивільні і військові цілі, обмежувати напади військовими об'єктами і забезпечувати, щоб очікувана шкода цивільному населенню не була надмірною порівняно з очікуваною військовою шкодою. Крім того, статті 3 і 27 Четвертої Женевської конвенції і стаття 13 Додаткового протоколу II передбачають конкретні правила захисту цивільних осіб і об'єктів і забороняють напади, які завдають надмірної шкоди цивільному населенню. Також виділяються багатосторонні положення, такі як санкції та обов'язок захищати (R2P) з боку держав, міжнародних організацій для захисту від порушень міжнародного гуманітарного права (Parcels, 2023). Концепціям традиційних досліджень протистоїть точка зору критичних досліджень тероризму, які розглядають дії Росії як державний тероризм, а позначення тих самих дій як воєнних

злочинів, геноциду тощо не суперечить, а доповнює оцінку застосування Росією насильницьких дій. З точки зору критичних досліджень тероризму, випадки геноциду, злочинів проти людяності або воєнних злочинів і тероризму не є взаємовиключними і не є несумісними. Дії Росії у війні проти України можна розглядати як державний тероризм і воєнні злочини паралельно, і це не є проблемою, як у традиційних дослідженнях тероризму, а перевагою, що доповнює оцінку насильницьких дій Росії (Baneviciene, 2024).

Важливо зазначити, що в науковій дискусії стосовно того, чи слід вважати дії Росії тероризмом, йдеться про державний тероризм, а не про тероризм, що здійснюється під керівництвом держави. «Злочини Росії у війні в Україні не обмежуються спонсоруванням тероризму – хоча терористичні акти також здійснюються російськими державними суб'єктами, такими як «ПВК Вагнер», виконавцем терористичних актів є насамперед агент держави – російські збройні сили; вчинені акти не є поодинокими інцидентами і здійснюються з конкретною метою тероризувати населення України, а отже, відображають причетність держави до тероризму» (Документ робочої групи #5, 2022: 3).

Відмітимо, позицію критиків концепції державного тероризму, які стверджують, що визначення Росії як терористичної держави не є категорично продуктивним, оскільки це «не стримає Кремль від його нинішнього курсу в Україні. (…) Росія вже зіткнулася з найширшими санкціями, які коли-небудь вводилися, і вони продовжують посилюватися». На думку аналітиків Crisis Group, визнання Росії терористичною державою, а також «стигматизація та ізоляція Росії можуть мати контпродуктивний ефект зменшення простору для дипломатії, загострення і без того небезпечно високої напруженості та перешкоджання багатостороннім зусиллям з врегулювання конфліктних ситуацій та гуманітарних криз у всьому світі» (Simon D., Hanna M., 2022).

Звертає на себе увагу думка К. Олавунмі стосовно участі держави в терористичних діях, де він зазначає, що «тероризм можна чітко визначити як застосування державної влади для експлуатації слабших країн з метою отримання конкурентної переваги над державами-суперниками або збереження глобальної чи регіональної гегемонії. Імпульсивний державний актор войовничо прагне влади над державами-суперниками або опозицією шляхом насильницького залякування». Також Олавунмі акцентує увагу, що визнання Росії терористичною державою є важливим для того, щоб підштовхнути Організацію Об'єднаних Націй та інші міжнародні організації не лише до універсального визнання такого поняття, як державний тероризм, але й до запровадження санкцій проти терористичних держав за вчинення тероризму та стримування інших держав від вчинення актів насильницького характеру. Він пропонує вторгнення держави в іншу державу та супутні її дії ідентифікувати як акт тероризму і внести необхідні корективи до статей ООН та інших нормативів для упередження агресорів від порушення принципів цивілізованості і глобального миру (Olawunmi, 2023).

З позицією К. Олавунмі можна було б погодитися але в сьогоднішній турбулентній геополітичній ситуації, де «світ переживає переломний момент спричинений агресивною війною Росії проти України» (O. Scholz, 2023), Організація Об’єднаних Націй, як зауважує ряд дослідників провідних зовнішньополітичних інститутів (C. Heen, A. Sager, Y. Kudo, V. Harsh, Yu Tiejun, S. Yenel та ін.) втратила частину своєї суті якщо не зовсім нівелювала мету свого утворення. Світові актори більше не довіряють її можливостям (Буряченко, 2023).

Отже, різні позиції стосовно позиціонування терористичних дій Росії як наукових розробок так і в політичному аспекті дозволяють зауважити, що поняття «державний тероризм», «держава-спонсор тероризму» залишаються суперечливими в контексті досліджень тероризму. Традиційні та критичні дослідження тероризму розділилися в поглядах на те, чи слід позиціонувати Росію як терористичну державу. Проте, незважаючи на різні позиції в науковому середовищі, на політичному рівні категорія державного тероризму досі не тільки не існує, але й не диференційована від воєнних злочинів. Резолюції різних парламентів та міжнародних організацій, які засуджують дії Росії та визначають Росію як терористичну державу, державу-спонсора тероризму, терористичний режим або користувача терористичних засобів, за відсутності політичної волі з боку цих держав не засудити, а ініціювати запровадження нової категорії державного тероризму на міжнародному рівні, залишаються суто вираженням дипломатичної підтримки України і не є санкціями проти Росії за її тероризм. Таке, розмаїття окреслення терористичних дій Росії без закріплення відповідного тлумачення на міжнародному рівні (міжнародному праві) унеможливлює відповідальність Росії за її дії. Навіть визначення «держава-терорист» в українському законодавстві, якщо це не закріплено в міжнародному праві не передбачає чітких наслідків надання Росії статусу «держави-терориста». Так, Україна намагається це змінити й лобіює появу міжнародної конвенції, яка б закріпила визначення «державного тероризму» і «держави-терориста». Але закріплення зауважених норм на міжнародному рівні, складне питання, яке може бути пов'язано «не з жорстоким характером російського пост-політичного насильства, – як відмічає З. Баневичене, – а з небажанням самих демократичних країн запроваджувати категорії, які б зобов'язували демократичні держави бути більш обережними в оцінці не лише дій інших держав, а й своїх власних. Якби такі категорії були створені, державний тероризм можна було б визначити не лише як політичне насильство з боку деяких («авторитарних» і «тоталітарних») держав, особливо коли вчинені дії є кричущими і/або стосуються зовнішньої політики, але й як менш кричущі дії (часто і з боку демократичних держав), що здійснюються всередині держави або під виглядом боротьби з тероризмом (Baneviciene, 2024: 31).

На думку автора, також, важливим питанням впровадження на міжнародному рівні визначень терористичних дій скоєних державою, є гарантія дотримання (виконання) прийнятих міжнародно-правових норм. Оскільки, своїми агресивними діями в Україні Росія порушила ряд міжнародно-правових норм (Гаазьку конвенцію (1899 р.), Женевську конвенцію, міжнародне кримінальне право, міжнародне право з прав людини (Загальну декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Європейську

конвенція з прав людини, Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження та покарання тощо), що як наслідок спричинило міжнародно-правовий вакуум, коли резолюції, декларовані закони, правила, угоди, домовленості тощо, вважається можливим не виконувати або виконувати лише номінально (Буряченко, 2023).

На тлі, заяви голови Генеральної Асамблеї ООН Денніса Френсіса під час прес-конференції у Нью-Йорку 9 вересня, стосовно того, що «організація не має можливостей та повноважень, щоб примусити Росію дотримуватися Статуту ООН і міжнародного права. (…) Росія створила поганий прецедент, якщо інші країни вирішать наслідувати їхній приклад» (Final Press Conference by the President of the General Assembly, Mr. Dennis Francis, at United Nations Headquarters in New York, 2024), постає цілком логічне питання, якщо навіть, гіпотетично, будуть унормовані поняття «державного тероризму», «держави-спонсора тероризму», «держави-терориста», на міжнародному рівні то чи буде це гарантувати дотримання та відповідальність держав, враховуючи, нестабільність в якій, сьогодні, перебуває міжнародно-правовий режим як і архітектура міжнародної безпеки. Додатковим аргументом стосовно неможливості забезпечення відповідальності держав за протиправні діяння, є те, що прийняті у 2001 р. Комісією міжнародного права ООН статті про «Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння» до цього часу не набули обов'язкового характеру, що унеможливлює «відповідальність держав за порушення міжнародного права, що загрожує ООН та іншим міжнародним організаціям втратою їх функцій у найважливішій сфері міжнародних відносин, якою є підтримання миру і безпеки» (Грабович, 2020: 244).

Висновки. Проведене дослідження дозволяє ґрунтовно зазначити наступне. Поняття «державний тероризм» і «держава-спонсор тероризму» залишаються суперечливими в контексті досліджень тероризму. Традиційні та критичні дослідження тероризму розділилися в поглядах на те, чи слід позиціонувати Росію як терористичну державу. На політичному рівні категорія державного тероризму досі не тільки не існує, але й не диференційована від воєнних злочинів. Резолюції різних парламентів та міжнародних організацій, які засуджують дії Росії та визначають Росію як терористичну державу, державу-спонсора тероризму, терористичний режим або користувача терористичних засобів за відсутності політичної волі з боку держав не засуджувати, а ініціювати запровадження нових категорій державного тероризму на міжнародному рівні є декларативними та суто дипломатичним вираженням підтримки України.

Також, автор зауважує, що проблему терористичних дій Росії нинішня система міжнародної безпеки не спроможна вирішити, оскільки «стратегія» інкрементализму на міжнародному рівні, ухвалення декларативних резолюцій, актів тощо, зокрема міжнародними інституціями, які відповідають за міжнародну безпеку створили ґрунт для розвитку правового нігілізму, який зараз можна спостерігати в нинішньому геополітичному ландшафті. Акторам світової політики потрібно прийти до спільного знаменника і зрозуміти, що час інкрементализму минув і прийняття рішень без наслідків відповідальності тільки посилить кризу міжнародної системи безпеки та зумовить появу нових конфліктів на геополітичній мапі.

Список використаних джерел:

1. Badey T. Defining international terrorism: A pragmatic approach. Terrorism and Political Violence 10(1). 1998. P. 90–107. DOI: https://doi.org/10.1080/09546559808427445
2. Barkawi T. (2004). On the Pedagogy of «Small Wars». International Affairs 80(1). 2004. P. 19–37. URL: https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/18980899.pdf
3. Baneviciene Z. A. State and State-Sponsored Terrorism: A Case Study of Russia. Politologija, 113(1). 2024. P. 8–37. DOI: https://doi.org/10.15388/Polit.2024.113.1
4. Butchard P. Strategy Not Sacrilege: State Terrorism as an Element of Foreign Policy. 2017. URL: https://www.e-ir.info/2017/09/18/strategy-not-sacrilege-state-terrorism-as-an-element-of-foreign-policy/
5. Butchard P. (2017). Strategy Not Sacrilege: State Terrorism as an Element of Foreign Policy. URL: https://www.e-ir.info/pdf/70641
6. Bjorgo T. Root Causes of Terrorism. Myths, Reality and Ways Forward (Rou-tledge, 2005). P. 193–194.
7. Byman D. Deadly Connections: States that Sponsor Terrorism. 2005. Cambridge: Cambridge University Press.
8. Declaration on Measures to Eliminate International Terrorism and the Supplementary Declaration thereto. 1994. Audiovisual Library of International Law. URL: https://legal.un.org/avl/ha/dot/dot.html
9. Doxsee C., Thompson J. Massacres, Executions, and Falsified Graves: The Wagner Group's Mounting Humanitarian Cost in Mali. 2022. URL: https://www.csis.org/analysis/massacres-executions-and-falsified-graves-wagner-groups-mounting-humanitarian-cost-mali
10. Filippo M. Terrorist Crimes and International Cooperation: Critical Re-marks on the Definition and Inclusion of Terrorism in the Category of International Crimes. 2008. EJIL. Vol. 19 No. 3. P. 533–570. DOI: 10.1093/ejil/chn027
11. Final Press Conference by the President of the General Assembly, Mr. Dennis Francis, at United Nations Headquarters in New York. Transcript of the Press Conference by the President of the General Assembly. 9 September 2024. URL: https://www.un.org/pga/78/2024/09/09/final-press-conference-by-the-president-of-the-general-assembly-mr-dennis-francis-at-united-nations-headquarters-in-new-york/
12. Frampton M. History and the Definition of Terrorism. In R. English (Ed.), The Cambridge History of Terrorism. chapter, Cambridge: Cambridge University Press. 2021. P. 31–57.
13. Ganor B. Defining Terrorism: Is One Man's Terrorist Another Man's Freedom Fighter? 2022. Media Asia, 29(3). P. 123–133. DOI: https://doi.org/10.1080/01296612.2002.11726675

14. Helmke B. Under Attack: Challenges to the Rules Governing the International Use of Force (1st ed.). Routledge. 2010. DOI: https://doi.org/10.4324/9781315549330
15. Human Rights Council. UN. Press Release. 15 March 2024. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/Ukraine-PR-15-March-2024-UA.pdf
16. Jackson R. Knowledge, Power and Politics in the Study of Political Terrorism, in Richard Jackson, Marie Breen Smyth, and Jeroen Gunning (eds), Critical Terrorism Studies: A New Research Agenda. Abingdon: Routledge. 2009. P. 66–84.
17. Johnson M. A Review of «Deadly Connections: States that Sponsor Terrorism»: Daniel Byman, (New York: Cambridge University Press, 2005), 369 pp. Comparative Strategy, 28(3). 2009. P. 286–288. DOI: https://doi.org/10.1080/01495930903025300
18. Juergensmeyer M. Is Russia a Terrorist State? 2022. URL: https://wszystkoconajwazniejsze.pl/prof-mark-juergensmeyer-is-russia-a-terrorist-state/
19. Krupenya I., Podriez Y. Terroryzm państwowy na przykładzie reżimu Putina: teraźniejszość i historia. Przegląd Nauk Historycznych, 22(2). 2023. P. 245–261. DOI: https://doi.org/10.18778/1644-857X.22.02.09
20. Leite J. The state as terrorist. 2002. URL: https://www.academia.edu/3705431/The_state_as_terrorist
21. Manailescu I.-C. Russian terrorism – a real danger to European security. Strategic Impact, 85(3-4). 2023. P. 54–67. DOI: https://doi.org/10.53477/1842-9904-22-16
22. NATO Glossary of Terms and Defini-tions. NATO Standardization Office. 2021.
23. NATO Parliamentary Assembly. NATO PostMadrid Summit: Fit for Purpose in The New Strategic Eraю Nr. 479. 2022.11. 21. URL: https://www.nato-pa.int/download-file?filename=/sites/default/files/2022-11/RESOLUTION%20479%20-%20%20NATO%20POST%20MADRID%20.pdf
24. Olawunmi K. Defining A Strategic Crime: The Many Faces of Terrorism from History to the Present Day. The Defence Horizon Journal. 2023. URL: https://tdhj.org/blog/post/strategic-crime-terrorism-history/
25. Parcels Z. Opinion – Is Russia a «Terrorist State»? 2023. URL: https://www.e-ir.info/2023/02/26/opinion-is-russia-a-terrorist-state/
26. Primoratz I. State Terrorism and Counterterrorism. In G. Meggle, A. Kemmerling & M. Textor (Ed.), Ethics of Terrorism & Counter-Terrorism (pp. 69-82). Berlin, Boston: De Gruyter. 2004. DOI: https://doi.org/10.1515/9783110327496.69
27. Resolution of the Seimas of the Republic of Lithuania. (2022). Dėl Rusijos Federacijos veiksmų Ukrainoje pripažinimo genocidu ir specialiojo tarptautinio baudžiamojo tribunolo įsteigimo rusijos agresijos nusikaltimui ištirti. XIVP-1664. 05.09.2022. URL: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/7ccfdcc0cf8511ecb69ea7b9ba9d787b
28. Resolution on recognising the Russian Federation as a state sponsor of terrorism. RCB90482/2022. European Parliament. 21.11.2022. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/RC920220482_EN.html
29. Rumer E. Rogue Power: Russia's Wartime Foreign Policy. Carnegie Endowment for International Peace. 2023. URL: https://carnegieendowment.org/research/2023/05/rogue-power-russias-wartime-foreign-policy?lang=en
30. Scholz O. The Global Zeitenwende. How to Avoid a New Cold War in a Multipolar Era / Foreign Affairs. 2023. URL: https://www.foreignaffairs.com/germany/olaf-scholz-global-zeitenwende-how-avoid-new-cold-war
31. Simon D., Hanna M. Why the U.S. Should Not Designate Russia as a State Sponsor of Terrorism. Crisis Group. 2022. URL: https://www.crisisgroup.org/united-states/why-us-should-not-designate-russia-state-sponsor-terrorism
32. Sjoberg L. Terrorism: a critical introduction, by Richard Jackson, Lee Jarvis, Jeroen Gunning and Marie Breen Smyth: Basingstoke, Palgrave Macmillan. 2011. 332 p. Critical Studies on Terrorism 4(3). P. 476–478. DOI: https://doi.org/10.1080/17539153.2011.634709
33. Stohl M. The State as Terrorist: Insights and Implications. Democracy and Security, 2(1). 2006. P. 1–25. DOI: https://doi.org/10.1080/17419160600623418
34. State Immunity Act (R.S.C., 1985, c. S-18). URL: https://laws.justice.gc.ca/eng/acts/S-18/page-1.html#h-440054
35. Statement of the Riigikogu On condemning the annexation of the territory of Ukraine and declaring Russian regime a terrorist regime. 2022. URL: https://www.riigikogu.ee/wpcms/wp-content/uploads/2022/10/Statement-of-the-Riigikogu-18.10.2022-eng.pdf
36. The General declaration on terrorism. Geneva, 21 March 1987. URL: http://www.i-p-o.org/GDT.HTM
37. The Covenant of the League of Nations. The United Nations Office at Geneva. 1919. URL: https://www.ungeneva.org/en/about/league-of-nations/covenant
38. Lake A. Confronting Backlash States // Foreign Affairs. Vol. 73, № 2. 1994. P. 45–55.
39. The National Security Strategy. September. 2002. URL: https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/index.html
40. UN. General Assembly (39th sess.). Inadmissibility of the policy of State terrorism and any actions by States aimed at undermining the socio-political system in other sovereign States. 1984. URL: https://digitallibrary.un.org/record/75242?v=pdf
41. U.S. Bureau of Counterterrorism. State Sponsors of Terrorism. URL: https://www.state.gov/state-sponsors-of-terrorism/
42. UN Commission of Inquiry on Ukraine. UN Commission of Inquiry on Ukraine finds additional evidence of common patterns of torture by Russian authorities. Press Release / 23 вересня 2024. URL: https://ukraine.un.org/en/279437-un-commission-inquiry-ukraine-finds-additional-evidence-common-patterns-torture-russian
43. Vark R. Terrorism, State Responsibility and the Use of Armed Force. Estonian National Defence College Yearbook. Vol. 14. 2011. P. 74-111. URL: https://ssrn.com/abstract=2692074
44. Varga T, Jojart K., Racz A., Talas P. Terrorism Threat During Peer-toPeer Conventional War. 2022. URL: https://dgap.org/sites/default/files/article_pdfs/coedat_terrorismandpeer-to-peerconventionalwar.pdf

45. Буряченко О. Російсько-українська війна як переломний момент світового порядку: криза ефективності світової системи безпеки. Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії. 2023. Вип. 48. С. 202–213
46. Буряченко О. Криза міжнародної системи безпеки: неспроможність Ради Безпеки ООН. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління. № (2(68). С. 22–36. DOI: https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2(68)-4
47. Грабович Т. Статті про відповідальність держав За міжнародно-протиправні діяння (2001): Основа сучасного права міжнародної відповідальності. Науковий вісник публічного та приватного права. Випуск 4. 2020. С. 240–245. DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.4.41
48. Документ робочої групи #5. Справа про визнання Російської Федерації державою – спонсором тероризму. Міжнародна робоча група з питань російських санкцій. 2022. URL: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/16/05/18939812967aebb63b2fe1d38faa5b79_1664395491.pdf
49. Коментар МЗС України щодо доповіді Незалежної міжнародної комісії ООН з розслідування порушень в Україні. 2024. URL: https://mfa.gov.ua/news/komentar-mzs-ukrayini-shchodo-dopovidi-nezalezhnoyi-mizhnarodnoyi-komisiyi-oon-z-rozsliduvannya-porushen-v-ukrayini
50. Кудінов С. (2022). Державний тероризм – визначення та характеристика. Інформація і право. № 2(41). 2022. С. 78–84. DOI: https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.2(41).270367
51. Леонов Б. Запобігання тероризму: кримінологічний аспект: монографія. Київ: Видавничий дім «АртЕк». 2015. 435 с.
52. Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, визнання Російської Федерації державою-терористом за збройну агресію проти України, заборону символіки військового вторгнення в Україну російського нацистського тоталітарного режиму: Закон України. Від 22 травня 2022 року № 2265-IX Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text

References:

1. Badey T. (1998). Defining international terrorism: A pragmatic approach. Terrorism and Political Violence 10(1). P. 90–107. DOI: https://doi.org/10.1080/09546559808427445 [In English]
2. Barkawi T. (2004). On the Pedagogy of «Small Wars». International Affairs 80(1). 2004. P. 19–37. URL: https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/18980899.pdf [In English]
3. Baneviciene Z. A. (2024). State and State-Sponsored Terrorism: A Case Study of Russia. Politologija, 113(1). P. 8–37. DOI: https://doi.org/10.15388/Polit.2024.113.1 [in Lithuanian].
4. Butchard P. (2017). Strategy Not Sacrilege: State Terrorism as an Element of Foreign Policy. https://www.e-ir.info/2017/09/18/strategy-not-sacrilege-state-terrorism-as-an-element-of-foreign-policy/ [In English]
5. Butchard P. (2017). Strategy Not Sacrilege: State Terrorism as an Element of Foreign Policy. URL: https://www.e-ir.info/pdf/70641 [In English]
6. Bjorgo T. (2005). Root Causes of Terrorism. Myths, Reality and Ways Forward (Rou-tledge, 2005). P. 193–194 [In English]
7. Byman D. (2005). Deadly Connections: States that Sponsor Terrorism. Cambridge: Cambridge University Press. [In English]
8. Declaration on Measures to Eliminate International Terrorism and the Supplementary Declaration thereto. (1994). Audiovisual Library of International Law. URL: https://legal.un.org/avl/ha/dot/dot.html [In English]
9. Doxsee C., Thompson J. (2022). Massacres, Executions, and Falsified Graves: The Wagner Group's Mounting Humanitarian Cost in Mali. URL: https://www.csis.org/analysis/massacres-executions-and-falsified-graves-wagner-groups-mounting-humanitarian-cost-mali [In English]
10. Filippo M. (2008). Terrorist Crimes and International Cooperation: Critical Re-marks on the Definition and Inclusion of Terrorism in the Category of International Crimes. EJIL. Vol. 19. No. 3. P. 533–570. DOI: 10.1093/ejil/chn027 [In English]
11. Final Press Conference by the President of the General Assembly, Mr. Dennis Francis, at United Nations Headquarters in New York. (2024). Transcript of the Press Conference by the President of the General Assembly. 9 September 2024. URL: https://www.un.org/pga/78/2024/09/09/final-press-conference-by-the-president-of-the-general-assembly-mr-dennis-francis-at-united-nations-headquarters-in-new-york/ [In English]
12. Frampton M. (2021). History and the Definition of Terrorism. In R. English (Ed.), The Cambridge History of Terrorism (pp. 31–57). chapter, Cambridge: Cambridge University Press. [In English]
13. Ganor, B. (2002). Defining Terrorism: Is One Man's Terrorist Another Man's Freedom Fighter? Media Asia, 29(3) P. 123–133. DOI: https://doi.org/10.1080/01296612.2002.11726675 [In English]
14. Helmke B. (2010). Under Attack: Challenges to the Rules Governing the International Use of Force (1st ed.). Routledge. DOI: https://doi.org/10.4324/9781315549330 [In English]
15. Human Rights Council. (2024). UN. Press Release. 15 March 2024. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/Ukraine-PR-15-March-2024-UA.pdf [In English]
16. Jackson R. (2009). Knowledge, Power and Politics in the Study of Political Terrorism, in Richard Jackson, Marie Breen Smyth, and Jeroen Gunning (eds), Critical Terrorism Studies: A New Research Agenda. Abingdon: Routledge. P. 66–84. [In English]
17. Johnson M. (2009). A Review of "Deadly Connections: States that Sponsor Terrorism": Daniel Byman, (New York: Cambridge University Press, 2005), 369 pp. Comparative Strategy, 28(3). P. 286–288. DOI: https://doi.org/10.1080/01495930903025300 [In English]
18. Juergensmeyer M. (2022). Is Russia a Terrorist State? URL: https://wszystkoconajwazniejsze.pl/prof-mark-juergensmeyer-is-russia-a-terrorist-state/ [In English]

19. Krupenya I., Podriez Y. (2023). Terroryzm państwowy na przykładzie reżimu Putina: teraźniejszość i historia. Przegląd Nauk Historycznych, 22(2). P. 245–261. DOI: https://doi.org/10.18778/1644-857X.22.02.09 [In English]
20. Leite J. (2002). The state as terrorist. URL: https://www.academia.edu/3705431/The_state_as_terrorist [in Portuguese].
21. Manailescu I.-C. (2023). Russian terrorism−a real danger to European security. Strategic Impact, 85(3-4). P. 54–67. DOI: https://doi.org/10.53477/1842-9904-22-16 [In English]
22. NATO Glossary of Terms and Defini-tions. (2021). NATO Standardization Office. [In English]
23. NATO Parliamentary Assembly. «NATO PostMadrid Summit: Fit for Purpose in The New Strategic Era», Nr. 479, 2022/11/21. URL: https://www.nato-pa.int/download-file?filename=/sites/default/files/2022-11/RESOLUTION%20479%20-%20%20NATO%20POST%20MADRID%20.pdf [In English]
24. Olawunmi K. (2023). Defining A Strategic Crime: The Many Faces of Terrorism from History to the Present Day. The Defence Horizon Journal. URL: https://tdhj.org/blog/post/strategic-crime-terrorism-history/ [In English]
25. Parcels Z. (2023). Opinion – Is Russia a «Terrorist State»? URL: https://www.e-ir.info/2023/02/26/opinion-is-russia-a-terrorist-state/ [In English]
26. Primoratz I. (2004). State Terrorism and Counterterrorism. In G. Meggle, A. Kemmerling & M. Textor (Ed.), Ethics of Terrorism & Counter-Terrorism (pp. 69–82). Berlin, Boston: De Gruyter. DOI: https://doi.org/10.1515/9783110327496.69 [In English]
27. Resolution of the Seimas of the Republic of Lithuania. (2022). Dėl Rusijos Federacijos veiksmų Ukrainoje pripažinimo genocidu ir specialiojo tarptautinio baudžiamojo tribunolo įsteigimo rusijos agresijos nusikaltimui ištirti. XIVP-1664 2022/05/09. URL: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/7ccfdcc0cf8511ecb69ea7b9ba9d787b [in Lithuanian].
28. Resolution on recognising the Russian Federation as a state sponsor of terrorism. RCB90482/2022. European Parliament. 21.11.2022. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/RC920220482_EN.html [In English]
29. Rumer E. (2023). Rogue Power: Russia's Wartime Foreign Policy. Carnegie Endowment for International Peace. URL: https://carnegieendowment.org/research/2023/05/rogue-power-russias-wartime-foreign-policy?lang=en [In English]
30. Scholz O. (2023). The Global Zeitenwende. How to Avoid a New Cold War in a Multipolar Era / Foreign Affairs. URL: https://www.foreignaffairs.com/germany/olaf-scholz-global-zeitenwende-how-avoid-new-cold-war [In English]
31. Simon D., Hanna M. (2022). Why the U.S. Should Not Designate Russia as a State Sponsor of Terrorism. Crisis Group. URL: https://www.crisisgroup.org/united-states/why-us-should-not-designate-russia-state-sponsor-terrorism [In English]
32. Sjoberg, L. (2011). Terrorism: a critical introduction, by Richard Jackson, Lee Jarvis, Jeroen Gunning and Marie Breen Smyth: Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2011, 332 p. Critical Studies on Terrorism, 4(3). P. 476–478. DOI: https://doi.org/10.1080/17539153.2011.634709 [In English]
33. Stohl M. (2006). The State as Terrorist: Insights and Implications. Democracy and Security, 2(1), P. 1–25. DOI: https://doi.org/10.1080/17419160600623418 [In English]
34. State Immunity Act (R.S.C., 1985, c. S-18). URL: https://laws.justice.gc.ca/eng/acts/S-18/page-1.html#h-440054 [In English]
35. Statement of the Riigikogu On condemning the annexation of the territory of Ukraine and declaring Russian regime a terrorist regime. (2022) URL: https://www.riigikogu.ee/wpcms/wp-content/uploads/2022/10/Statement-of-the-Riigikogu-18.10.2022-eng.pdf [In English]
36. The General declaration on terrorism. Geneva, 21 March 1987. URL: http://www.i-p-o.org/GDT.HTM [In English]
37. The Covenant of the League of Nations. (1919). The United Nations Office at Geneva. URL: https://www.ungeneva.org/en/about/league-of-nations/covenant [In English]
38. Lake A. (1994). Confronting Backlash States // Foreign Affairs. Vol. 73, № 2. P. 45–55.
39. The National Security Strategy. September. (2002). URL: https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/index.html [In English]
40. UN. General Assembly (39th sess.). (1984). Inadmissibility of the policy of State terrorism and any actions by States aimed at undermining the socio-political system in other sovereign States. URL: https://digitallibrary.un.org/record/75242?v=pdf [In English]
41. U.S. Bureau of Counterterrorism. State Sponsors of Terrorism. URL: https://www.state.gov/state-sponsors-of-terrorism/ [In English]
42. UN Commission of Inquiry on Ukraine. (2024). UN Commission of Inquiry on Ukraine finds additional evidence of common patterns of torture by Russian authorities. Press Release. 23 вересня 2024. URL: https://ukraine.un.org/en/279437-un-commission-inquiry-ukraine-finds-additional-evidence-common-patterns-torture-russian [In English]
43. Vark R. Terrorism, State Responsibility and the Use of Armed Force. Estonian National Defence College Yearbook, Vol. 14 (2011), pp. 74–111. URL: https://ssrn.com/abstract=2692074 [In English]
44. Varga T, Jojart K., Racz A., Talas P. (2022). Terrorism Threat During Peer-toPeer Conventional War. URL: https://dgap.org/sites/default/files/article_pdfs/coedat_terrorismandpeer-to-peerconventionalwar.pdf [In English]
45. Buriachenko O. (2023). Rosiisko-ukrainska viina yak perelomnyi moment svitovoho poriadku: kryza efektyvnosti svitovoi systemy bezpeky. [The Russian-Ukrainian War as a Turning Point in the World Order: The Crisis of the Effectiveness of the Global Security System]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia: Filosofsko-politolohichni studii. 2023. Vyp. 48. P. 202–213. DOI https://doi.org/10.30970/PPS.2023.48.25 [In Ukrainian]
46. Buriachenko O. (2023). Kryza mizhnarodnoi systemy bezpeky: nespromozhnist Rady Bezpeky OON. [The crisis of the international security system: the failure of the UN Security Council]. Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Politychni nauky ta publichne upravlinnia, (2(68). P. 22–36. DOI: https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2(68)-4 [In Ukrainian]

47. Hrabovych T. (2020). Statti pro vidpovidalnist derzhav Za mizhnarodno-protypravni diiannia (2001): Osnova suchasnoho prava mizhnarodnoi vidpovidalnosti. [Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts (2001): The basis of modern international responsibility law]. Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava. Vypusk 4, 2020. P. 240-245. DOI: https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.4.41, [In Ukrainian]
48. Dokument robochoi hrupy #5. (2022). Sprava pro vyznannia Rosiiskoi Federatsii derzhavoiu – sponsorom teroryzmu. [The case for the recognition of the Russian Federation as a state sponsor of terrorism]. Mizhnarodna robocha hrupa z pytan rosiiskykh sanktsii. URL: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/16/05/18939812967aebb63b2fe1d38faa5b79_1664395491.pdf [In Ukrainian]
49. Komentar MZS Ukrainy shchodo dopovidi Nezalezhnoi mizhnarodnoi komisii OON z rozsliduvannia porushen v Ukraini. (2024). [Commentary of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine on the report of the UN Independent International Commission of Inquiry on violations in Ukraine]. MZS Ukrainy. URL: https://mfa.gov.ua/news/komentar-mzs-ukrayini-shchodo-dopovidi-nezalezhnoyi-mizhnarodnoyi-komisiyi-oon-z-rozsliduvannya-porushen-v-ukrayini [In Ukrainian]
50. Kudinov S. (2022). Derzhavnyi teroryzm – vyznachennia ta kharakterystyka. [State terrorism – definition and characteristics]. Informatsiia i pravo. № 2(41)/2022. P. 78-84. [In Ukrainian]
51. Leonov B. (2015). Zapobihannia teroryzmu: kryminolohichnyi aspekt. [Prevention of Terrorism: Criminological Aspect]. Monohrafiia. Kyiv: Vydavnychyi dim «ArtEk». 435 p. [In Ukrainian]
52. Pro zaboronu propahandy rosiiskoho natsystskoho totalitarnoho rezhymu, vyznannia Rosiiskoi Federatsii derzhavoiu-terorystom za zbroinu ahresiiu proty Ukrainy, zaboronu symvoliky viiskovoho vtorhnennia v Ukrainu rosiiskoho natsystskoho totalitarnoho rezhymu. [Law of Ukraine 'On the Prohibition of Propaganda of the Russian Nazi Totalitarian Regime, Recognition of the Russian Federation as a Terrorist State for Armed Aggression against Ukraine and Prohibition of Propaganda of Symbols of the Military Invasion of Ukraine by the Russian Nazi Totalitarian Regime]. Zakon Ukrainy. Vid 22 travnia 2022 roku № 2265-IX Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text [In Ukrainian]